

De store feltprojekter: fra viden til naturbevarelse

KNUD N. FLENSTED og THOMAS VIKSTRØM

Allerede fra grundlæggelsen af DOF var foreningen engageret i både indsamling og formidling af viden om Danmarks fugleliv samt i fredning og beskyttelse af de arter, der var mest truede. Initiativerne til Danmarks allerførste ornitologiske 'feltprojekter' vedrørende yngle- og trækfugle blev således taget så tidligt som i 1908 henholdsvis 1912 af bl.a. DOFs senere formand, Poul Jespersen. Disse initiativer er nærmere omtalt i kapitlet side 109.

I 1927 nedsatte Dansk Naturhistorisk Forening en komité ved navn Dansk zootopografisk Undersøgelse med det formål at foretage en systematisk undersøgelse og kortlægning af Danmarks dyreverden, herunder fuglefaunaen. Landet blev inddeelt i topografiske distrikter, hvori naturhistorisk interesserede indsamlede oplysninger om den lokale fauna. Komitéens leder var den omtalte Poul Jespersen, som i 1939 kunne meddele, at der nu forelå en kortlægning af flere fuglearters udbredelse og forekomst. Det gjaldt bl.a. skalleslugere, ugler, skrifefugle samt Mistel- og Ringdrossel (se referencer i kapitlet side 109). I forbindelse med undersøgelsen blev der oprettet et seddelkartotek, hvori man samlede alle de fugleobservationer, som undersøgelsens deltagere indsendte.

Indtil 1960erne var kendskabet til fuglelivet på langt de fleste danske fuglelokalteter imidlertid yderst fragmentarisk, og der var mange hvide pletter på det ornitologiske danmarkskort. Det var et stort problem i fredningspolitisk sammenhæng. I sagen omkring afvandingen af Skjern Å-deltaet i 1960erne havde man f.eks. ingen som helst kvantitativ viden om fuglefaunaen i deltaet og manglede derfor slagkraftige argumenter for at bevare området.

Tabet af dette enestående naturområde førte til, at DOFs senere formand, Lorenz Ferdinand, fra 1960erne for alvor satte lokalitetsregistreringerne i system, og synergien begyndte hurtigt at vise sig. Netop kombinationen af videnindsamling og fredningsarbejde i samme forening har vist sig særdeles slagkraftig og har gennem årene været en af DOFs største styrker i det naturpolitiske arbejde. En stor medlemsskare sammenlignet med andre naturhistoriske foreninger, og en bred folkelig interesse i et rigt og varieret fugleliv, har naturligvis også hjulpet.

Siden 1960 har DOF gennemført en række store, landsdækkende feltprojekter: fire store lokalitetsregistreringer og -overvågninger (1960-71, 1978-81, 1993-96, og uafsluttet med start 2004), to atlaskortlægninger af ynglefugle (1971-74, 1993-96), og to overvågningsprojekter af truede og sjældne ynglefugle (1982-83, og uafsluttet med start 1998) er det foreløbig blevet til. Det igangværende Caretakerprojekt (fra 2004) er en moderne form for lokalitetsregistrering med fokus på de internationalt vigtigste områder. Det har givet en unik og detaljeret viden om fuglenes udbredelse og antal både i det danske landskab generelt og på fuglelokaliteterne specielt. Det, der udsprang af nogle få, fremsynede idealisters ideer, er i dag en aktivitet, der involverer og engagerer en stor del af foreningens medlemmer, godt hjulpet af Internettet og avancerede computerprogrammer. I samme periode er antallet af 'officielle' fuglelokaliteter mere end firedoblet, fra 450 til over 2000.

De første lokalitetsregistreringer 1960-1971

I 1960 startede DOFs første landsdækkende lokalitetsregistrering på initiativ af Lorenz Ferdinand. Det blev hurtigt klart, at den ornitologiske dækning var meget forskellig fra landsdel til landsdel. Derfor begyndte man fra centralt hold i 1964 at udsende særlige undersøgere til de dårligt undersøgte områder vest for Storebælt for at skabe større ensartethed i det indsamlede materiale. Sidst i 1960erne blev dette dog mindre nødvendigt som følge af et tiltagende antal ornitologer i alle egne af landet og en større mobilitet hos den enkelte.

Sideløbende med lokalitetsregistreringerne nedsatte foreningen i 1960 et Faunistisk Udvalg under ledelse af den unge ornitolog Niels Otto Preuss. Udvalget havde oprindeligt til opgave at varetage indsamling af oplysninger om yngleudbredelsen af svømme- og vadefugle samt enkelte andre arter, men siden blev opgaven udvidet til at omfatte alle arter. I 1966 publicerede Preuss de sidste 28 af i alt ca 50 midlertidige udbredelseskort, som var resultatet af udvalgets arbejde, og som på det tidspunkt byggede på 250 indkomne lokale faunalister for større eller mindre områder samt nogle

Mange feltornitologer har fået stort udbytte af at deltage i foreningens store feltprojekter. Her tager Klaus Malling Olsen notater flankeret af Rasmus Strack. Foto: Kurt Rodahl.

tusinde kartotekskort med oplysning om enkelte arters yngleforekomster (Preuss 1966).

Samme år udgav Ferdinand resultatet af de nævnte lokalitetsregistreringer i form af en duplikeret rapport på 30 sider med titlen *Større danske fuglelokaliteter*. Allerede året efter blev dette arbejde genudgivet af Statens Naturfrednings- og Landskabskonsulent, nu som en bog på 122 sider med oplysninger om ca 450 lokaliteter. Bogen blev bl.a. anvendt til udarbejdelse af en oversigt over landets vigtigste naturområder, som blev offentliggjort i en betænkning fra Naturfredningskommissionen i 1967. I 1969 intensiveredes lokalitetsregistreringerne under navnet *Operation Tringa*, der havde ca 100 deltagere og som afsluttedes 1971 med endnu en udgave af bogen, udgivet af DOF under medvirken af Statens Naturfrednings- og Landskabskonsulent og nu med 669 lokaliteter. Bogens motto lød: "Uden fugle intet landskab" (Ferdinand 1971).

I 1980 udsendte DOF med støtte fra Miljøministeriet værkets andet bind, *Fuglene i Landskabet* med 776 lokaliteter (+ 40 som ikke indgår i bogens statistikker) (Ferdinand 1980). Dette var DOFs hidtil største bogudgivelse. Den 16. oktober samme år forsvarede Lorenz Ferdinand bogen

som sin doktordisputats for et fyldt auditorium på Københavns Universitet med Jon Fjeldså og Bent Muus som officielle opponenter. Som disputats var bogen utraditionel, skrevet for en bred læserskare og smukt illustreret af kunstnerne Knud Kyhn og Jens Gregersen.

Man kan ikke påstå at denne fornemme milepæl for feltornitologien fik foreningen til at drukne i selvfedme, for nu at bruge et nyere udtryk. I DOFT fik bogen således en blandet anmeldelse, bl.a. mente anmelderen Hans Skotte Møller (1981) – der selv havde deltaget flittigt i feltarbejdet – at bogens udarbejdelse "gennem 1970erne [har] beslåglagt væsentlige dele af landets ressourcer af ornitologisk arbejdskraft, der måske kunne have været bedre anvendt." Disse bemærkninger gik ikke på selve lokalitetsregistreringen, og årene efter har vist, at Lorenz Ferdinands idé og initiativ var epokegørende, og konceptet med dataindsamling og klassificering af naturlokaliteter på baggrund af f.eks. fugleforekomster danner i dag grundlag for naturforvaltning i både Danmark og udlandet.

Den omfattende klassificering af fuglelokaliteter over hele landet viste dels, hvor de væsentligste fugleinteresser befandt sig, dels dokumenterede den, hvor alarmerende hurtigt de gode fugleloka-

liteter blev ødelagt gennem dræning, opdyrkning eller andre indgreb. Herved skabtes grundlaget for de revisioner af bl.a. naturfredningsloven og jagtloven, som fandt sted i de følgende år. Desuden tydeliggjorde Ferdinands disputats, at det klassiske fredningsinstrument med fredning lokalitet for lokalitet slet ikke kunne hamle op med den hast, hvormed landbruget og Hedeselskabet afvandede og opdyrkede specielt de lavvandede søer og de våde enge i vores ådale og ved kysterne. Der måtte andre boller på suppen, og DOF førte an med forslag om indførelse af en generel biotoptypebeskyttelse, som blev gennemført nogle få år senere – i 1984 (naturfredningslovens §43, nu §3). Generel beskyttelse af søer, vandløb, moser, strandenge etc. er siden blevet udvidet i flere omgange og omfatter nu også enge og overdrev. En lignende beskyttelse var ikke set i noget andet land på daværende tidspunkt, men var også langt mere påkrævet i netop Danmark end i mange andre lande som følge af mange års rovdrift på den danske natur.

Atlasprojektet 1971-1974

DOFs næste store feltprojekt, det første atlasprojekt, var inspireret af et tilsvarende britisk projekt, påbegyndt i 1968, og blev udført i samarbejde med Zoologisk Museum. Overvejelserne om at igangsætte projektet begyndte i 1970, og projektet blev vedtaget samme år. Det involverede 745 frivillige deltagere, i projektet kaldet 'medarbejdere', hvortil skal lægges de, som ikke selv stod for et kvadrat. I oktober 1973 blev det vedtaget at forlænge feltarbejdet med et år. Forsøgsanlægget Risø stillede vederlagsfrit sine 'EDB-maskiner', som det hed – og var – dengang, til rådighed for databehandlingen (Dybbro 1976).

I projektet blev hele landet inddelt i kvadrater ud fra UTM-nettet. På det punkt har det været forbillede for alle senere danske atlasundersøgelser af bl.a. padder & krybdyr, dagsommerfugle, svirreflugter, karplanter og pattedyr. Projektet skaffede projektlederen Tommy Dybbro en licentiatgrad i 1975, i øvrigt den første licentiatgrad (nu kaldet ph.d.-grad), der overhovedet blev erhvervet på Københavns Universitets zoologiske centralinstitut.

Af atlasprojektets resultater kan nævnes at

- i alt 98% af kvadraterne blev dækket; 68% "fint", 26% "nogenlunde" og 4% "dårligt", sidstnævnte især i Nord- og Sydvestjylland,
- 189 arter fandtes ynglende i landet, heraf Sanglærke, Solsort og Gulsur i flest kvadrater,
- 46% af alle danske ynglefuglearter var begrænset til under 10% af kvadraterne.

Atlasbogen *De danske ynglefugles udbredelse* (Dybbro 1976) var endnu en milepæl for dansk feltornitologi. Imidlertid svømmede foreningen heller ikke denne gang hen i grænseløs selvovervurdering; ligesom *Fuglene i landskabet* fik atlasbogen en blandet anmeldelse i DOFT – af den samme anmelder og flittige projektdeltager (Møller 1976)! I anmeldelsen af atlasbogen anførte han tilmed at "Atlasbogen kan anvendes i fuglebeskyttelsesarbejdet, men kommer dog her til kort over for Ferdinands "Større danske fuglelokaliteter" (1971)." Derudover mente anmelderen, at man "Alt i alt ... nok [må] konstatere, at der ved projektet ikke er kommet epokegørende megen ny viden frem. Dertil var vore ynglefugles udbredelse alt for godt kendt i forvejen." Den bedømmelse turde ligge temmelig langt fra, hvordan de fleste betragter værket i dag! Man må også spørge sig, hvad den følgende bemærkning fra anmeldelsen fortæller om fugleregistreringsarbejdet under atlasprojektet: "flere fåtallige og vanskeligt registrerbare arter er vel overset og underrepræsenteret på atlaskortene, således f.eks. Vandrikse og Lille Lappedykker, som Dybbro og andre sjællandske ornitologer synes er svær at registrere." Man kan ikke påstå at DOFT fungerede som reklamekatalog for foreningens egne projekter og publikationer...

Vådområderne forsvinder og Ramsarkonventionen ser dagens lys

Feltprojekterne og andre undersøgelser afslørede, at Danmark internationalt havde et særligt ansvar for de store forekomster af svømmefugle og vadefugle. Da disse arters levesteder samtidig var dem, der forsvandt eller blev ødelagt med størst hast i disse årtier i såvel Danmark som udlandet, gav det grund til særlig bekymring. International Council for Bird Preservation (ICBP, nu BirdLife International), hvor DOF var repræsenteret gennem den danske ICBP-komité, pressede sammen med andre organisationer på for bedre beskyttelse af vådområder overalt på Jorden. Et konkret oplæg til beskyttelse blev fremlagt via det internationale projektsamarbejde Project MAR (Project MAR 1965), og i 1971 underskrev man konventionen om beskyttelse af vådområder af international betydning "navnlige som levesteder for vandfugle", også kaldet Ramsar-konventionen efter den iranske by, hvor konventionen blev underskrevet. Konventionen trådte i kraft i 1975, og Danmark tiltrådte den i 1977. Nu i 2006 har 150 lande tilsluttet sig, og globalt er der i alt udpeget 1590 Ramsarområder med et areal på over 1,34 mio. km². Danmark

har nu udpeget 27 store vådområder, der alle er af international betydning for vandfugle. De danske udpegninger skete i høj grad på baggrund af andefugletællinger igangsat i 1960erne af Anders Holm Joensen, Vildtbiologisk Station Kalø (Joensen 1974).

Fra dansk side har den daværende Fredningsstyrelse (nu Skov- og Naturstyrelsen) lagt et stort engagement i denne konvention, bl.a. i kraft af juristen Veit Koester, der gennem årene har været en af de stærkeste ambassadører for netop denne konvention og for beskyttelsen af vådområder i det hele taget.

Lokalitetsregistreringen 1978-1981

En ny lokalitetsregistrering blev besluttet i efteråret 1977 som en udvidelse og fortsættelse (ikke blot en gentagelse) af overvågningsprojekterne fra 1960erne. Projektet dækkede i alt 2011 lokaliteter fordelt på 1455 ynglelokaliteter og 1039 rastelokaliteter (med overlap). Projektet, der atter blev ledet af Tommy Dybbro, involverede ca 550 deltagere, lokalt styret af amtskoordinatorer. Skovene blev ikke dækket godt nok, og endvidere tydede detailkortlægning i udvalgte kommuner på, at højst 5-10% af de lokaliteter, der kun var af lokal betydning, blev dækket.

I perioden juni 1982 – marts 1984 blev der udgivet lokalitetsrapporter for alle amter (f.eks. Dybbro & Boeg 1982), dog minus Ribe Amt, der i denne periode var kuppet af en gruppe lokale jægere, der ikke ønskede at deltage i kortlægning af fugleforekomster (se kapitlet side 150). I 1990 blev der dog i andet regi udgivet en rapport over fuglelokaliteterne i Ribe Amt.

Den afsluttende publikation, *Status for danske fuglelokaliteter* (Dybbro 1985), afrundede, sammenfattede og konkluderede på lokalitetsregistreringen og gav eksempler på, hvad materialet kunne bruges til, dog uden brug af edb til statistiske analyser m.v.! I forordet til publikationen skrev Lorenz Ferdinand at "Bogens vigtigste budskab ... sikkert [er], at fuglenes forekomst er en fremragende indikator for, hvordan naturen og de forskellige levesteder fungerer." Denne tese er i dag genstand for indgående diskussion blandt ornitologer og andre biologer.

Amtsrapporterne udgjorde et vigtigt grundlag for udpegningen af 111 EF-fuglebeskyttelsesområder i 1983. I en anmeldelse af *Status for danske fuglelokaliteter* i DOFT skrev amtsbiolog Jes Philipsen Schmidt (1986) desuden, at "Disse amtsrapporter har været den væsentligste kilde til de ornitologiske oplysninger, der er blevet benyttet i frednings-

planerne. Det har således været muligt at benytte oplysningerne ... til det klassifikationssystem, der er benyttet i fredningsplanerne." I anmeldelsen beklagede anmelderen dog også, at det ikke havde været muligt at foretage en sammenligning med resultaterne fra 1960ernes overvågningsprojekter.

EFs direktiv til beskyttelse af vilde fugle og deres levesteder ser dagens lys

Flere årtiers konfrontation omkring jagt og fuglebeskyttelse i Europa kulminerede i slutningen af 1970erne med vedtagelsen i EF af fuglebeskyttelsesdirektivet (Direktiv af 2. april 1979 om beskyttelse af vilde fugle). Direktivet trådte i kraft to år senere, i 1981. Specielt den britiske fuglebeskyttelsesorganisation RSPB (The Royal Society for the Protection of Birds) spillede en aktiv rolle på sidelinierne under dette vigtige direktivs tilblivelse. Intensiv småfuglejagt i Middelhavsområdet og kystfuglejagt bl.a. i Danmark indignerede hundredtusindvis af fuglevenner, og med slogans som "Trækfuglene kender ikke landegrænser" skabtes forståelse for, at der i det tætbefolkede Europa var behov for fælles minimumsregler for beskyttelse af fuglene og deres levesteder.

Fuglebeskyttelsesdirektivet, som det kaldes i Danmark, var ukendt af den brede offentlighed, og også af mange politikere og myndigheder, i de første ca 10 år, men det skulle senere vise sig at få helt afgørende indflydelse på fugle- og naturforvaltningen i Danmark og resten af EU. Direktivet forpligter medlemslandene til at beskytte alle arter af vilde fugle inden for EU, herunder at fastsætte fredningsbestemmelser således, at kun visse særlige arter må jages og handles. En række jagtredskaber blev forbudt, f.eks. fælder, net og limpinde, og jagtbare arter måtte kun jages i en del af året, og kun uden for forårstræktiden og yngletiden. Desuden skulle alle medlemslande udpege og beskytte særlig områder (fuglebeskyttelsesområder), hvor der var regelmæssige forekomster af særligt beskyttelseskrævende arter, som var truede, følsomme over for ændringer af levesteder, sjældne eller på anden måde særligt opmærksomhedskrævende. De pågældende arter blev optaget på direktivets bilag 1.

På grundlag af direktivet gennemførte Danmark en revision af jagtloven, hvor flere fuglearter (bl. a. Skarv, Fiskehejre, Vibe og Toppet Lappedykker) blev fredet. I 1983 udpegede Danmark foreløbig 111 fuglebeskyttelsesområder, der siden er suppleret med yderligere to nye betydelige områder i Kattegat og det ydre Vadehav i henholdsvis 2003 og 2004.

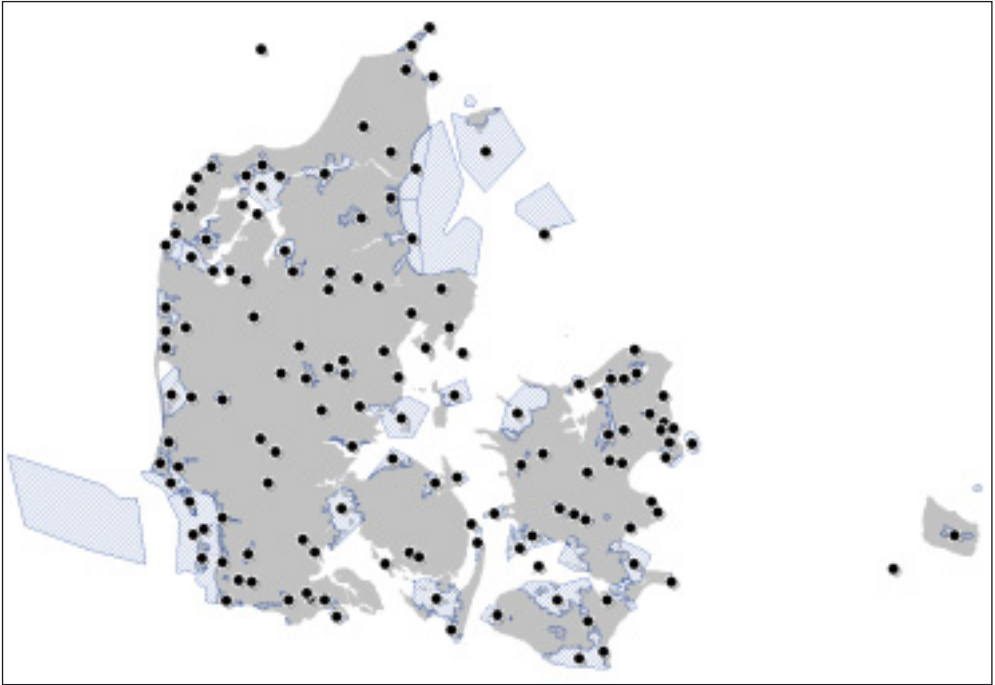

Fig. 1. Kort over de danske EF-fuglebeskyttelsesområder (skraveret) samt fuglelokaliteter, der er dækket af mindst én caretaker pr 1. juni 2006 (sort prik). Kort udarbejdet af Timme Nyegaard.

Forarbejdet til udpegningen af de første 111 fuglebeskyttelsesområder var ganske utraditionelt, idet Europa-Kommissionen bad fuglebeskyttelsesorganisationerne i de enkelte medlemslande om at udarbejde 'skyggelister', inden de nationale myndigheder skulle foretage den officielle udpegning. I Danmark foregik det omkring bordet i DOFs sekretariat, hvor Lorenz Ferdinand, Hans Meltofte og DOFs fredningskonsulent, Leif G. Larsen, i samarbejde med Palle Uhd Jepsen fra Landbrugsministeriets Vildtreservatkontor indtegnede de potentielle danske lokaliteter ud fra DOFs lokalitetsregistrering og Vildtbiologisk Stations vandfugletællinger. Dette forarbejde var stærkt medvirkende til, at Fredningsstyrelsen efterfølgende udpegede praktisk taget alle de dengang kendte internationalt betydningsfulde områder som EF-fuglebeskyttelsesområder (Fig. 1; Fredningsstyrelsen 1983).

Med udgangspunkt i de særlige bilag 1-arter i fuglebeskyttelsesdirektivet gennemførte DOF i 1982-83 et 'mindre' feltprojekt, Projekt Status,

med deltagelse af et par hundrede frivillige medlemmer. Projektet gik ud på at fastslå den aktuelle status for de danske ynglebestande af arter på direktivets bilag 1, bl.a. Hjejle, Tinksmed, Sortterne og Høgesanger. Sammen med mange andre registreringer dannede dette materiale basis for en samlet bearbejdning af de truede og sjældne ynglefugles forekomst i Danmark i 1976-91 (Sørensen 1995).

Øresundsbroen sætter fokus på fuglebeskyttelsesdirektivet

I 1991 besluttede den danske regering sammen med den svenske at påbegynde byggeriet af en fast forbindelse mellem Malmø og København – gennem fuglebeskyttelsesområdet Saltholm. DOF anede uråd og igangsatte en større offensiv for at undgå ødelæggelse af levestederne for tusindvis af svaner, gæs, ænder og vadefugle, heriblandt verdens største ynglekoloni af Ederfugle. DOF klagede til Europa-Kommissionen og gennemførte ugentlige sejlture med betalende københavnere,

politikere, dykkere og ornitologer til fuglebeskyttelsesområdet syd for Saltholm, hvor broen skulle bygges. Siden lagde DOF sag an mod den danske stat ved Østre Landsret for overtrædelse af fuglebeskyttelsesdirektivet. Til trods for, at DOF ikke umiddelbart fik medhold i klagerne, og at Østre Landsret afviste DOFs sagsanlæg på grund af en uklar formulering af sagens påstande, fik Øresundssagen kolossal betydning for fuglebeskyttelsen i Danmark. Først på det tidspunkt (1991-93) gik det for alvor op for myndighederne, politikerne og gradvis også befolkningen, at vi med fuglebeskyttelsesdirektivet (og siden også habitatdirektivet, der trådte i kraft i 1994) havde fået et naturforvaltningsgrundlag, der helt afgørende skulle skabe respekt og bevågenhed om de internationalt vigtigste naturområder i Danmark.

I de år, i starten af 1990'erne, blev diverse lovgivninger strammet op, hvorved beskyttelsen af fuglebeskyttelsesområderne gradvis forbedredes. Gennem en ny råstoflov begyndte man at afvikle al råstofindvinding i fuglebeskyttelsesområder, hvilket navnlig var påkrævet på havet. Her blev råstofindvinding bragt til ophør i lavvandede områder med under seks meter vand, og samtidig forbød en ny havmiljølov som udgangspunkt al klappning (dumpning) af slam og bundsediment inden for fuglebeskyttelsesområderne og i lavvandede områder under seks meter. Og ikke mindst dannede de mange EF-fuglebeskyttelsesområder i 1990'erne grundlag for etableringen af et omfattende netværk af vildtreservater, hvor jagt og andre forstyrrende aktiviteter er regulerede (se kapitlet side 150).

I dag udgør fuglebeskyttelsesområderne og habitatområderne tilsammen Natura 2000, et økologisk netværk af naturområder i EU. I Danmark kaldes disse områder "Internationale naturbeskyttelsesområder", en betegnelse som også dækker Ramsarområderne. Med gennemførelsen af Natura 2000 har EU som målsætning at stoppe forringelsen af områdernes naturindhold (biodiversitet).

De specifikke krav for Danmarks gennemførelse af Natura 2000 findes i miljømålsloven. Der skal blandt andet inden 2009 foreligge en plan for Natura 2000-områderne (med en basisanalyse i 2006), inkl. mål for naturtilstanden samt handlingsprogrammer.

Fuglenes Danmark 1993-96

Det næste store feltprojekt blev besluttet af DOFs repræsentantskab i november 1990. Som deltagere i dette projekt husker forfatterne til denne artikel, hvordan en ældre (syntes vi) gruppe på

repræsentantskabsmødet argumenterede varmt for en gentagelse af det atlasprojekt, hvor de selv havde trådt deres barnesko. På vegne af denne gruppe talte ikke mindst foreningens formand, Christian Hjorth. En (meget) yngre gruppe på mødet, heriblandt undertegnede, var tilsvarende stærkt tændt på en ny lokalitetsregistrering, idet vi anså et sådan projekt for mere anvendeligt i foreningens arbejde. Selv havde vi jo tilsvarende trådt vores barnesko i det første lokalitetsregistreringsprojekt!

Begge parter fik deres vilje, men det lykkedes kun foreningen at gabe over så stor en mundfuld i kraft af en generøs bevilling fra Aage V. Jensens Fonde. Bevillingen gjorde det muligt at ansætte hele to projektledere, nemlig Michael B. Grell som fagligt ansvarlig og Morten Nielsen som organisatorisk projektkoordinator. Projektet involverede mere end 1100 deltagere, dvs. ca. 10 % af foreningens medlemmer. Heraf deltog 750 i atlasdelen og knap 500 i lokalitetsregistreringen.

Som en nyskabelse i forhold til det første atlasprojekt blev der denne gang foretaget såkaldte 10-punktstællinger i hvert atlaskvadrat. Ved hjælp af disse tællinger blev det for første gang muligt på kort at vise fuglearternes relative hyppighed, indbyrdes og fra egn til egn. Projektets resultater udkom dels i 1998 i form af det smukke bogværk *Fuglenes Danmark* (Grell 1998), dels i 1997-99 i form af en lokalitetsrapport for hvert amt (minus Vestsjællands Amt, der desværre ikke magtede opgaven) (f.eks. Vikstrøm & Nielsen 1998).

Til sammenligning med det første atlasprojekt (se ovenfor) kan det nævnes at

- i alt 99% af kvadraterne blev dækket, heraf 68% "godt", 30% "nogenlunde" og 2% "mangelfuldt", sidstnævnte især i Nordvest- og Sydvestjylland, ligesom i det første atlas,
- 197 arter fandtes ynglende i landet, heraf Sanglærke, Solsort og Bogfinke i flest kvadrater (dvs. at Gulsurven nu var "udskiftet med" Bogfinken),
- 46% af alle danske arter af ynglefugle var begrænset til under 10% af kvadraterne, nøjagtigt som i det første atlas.

Ved lokalitetsregistreringen blev landets ca. 2000 vigtigste lokaliteter for yngle- og rastefugle dækket, og ved afrapporteringen lykkedes det for første gang at få foretaget en sammenligning med resultaterne af de tidligere lokalitetsregistreringer.

Det må her være på sin plads for en forhenværende amtskoordinator (TV) at erindre med et vist vemod

- dels hvor hyggeligt det var, når flere af deltagerne fra det første atlasprojekt ringede for at få deres gamle kvadrater igen,
- dels hvor megen glæde det kunne vække at øse af egne erfaringer. F.eks. ringede (det var før e-mailens tid) den ornitolog, der dækkede Vaserne i Nordsjælland. Han var dybt frustreret over, at han efter to år ikke havde registreret Lille Flagspætte, i det mindste bare som *muligt* ynglende. Jeg foreslog ham at afspille artens trommen på bånd på et helt bestemt sted. Få dage efter ringede han ovenud begejstret og berettede, at der efter et halvt minuts båndafspilning havde sidet det tre Små Flagspætter i træerne omkring ham og trommet helt vildt!

Som en anden nyskabelse i forhold til det første atlasprojekt blev der som led i Fuglenes Danmark foretaget en såkaldt småbiotopundersøgelse. Denne undersøgelse havde til formål at indsamle ny viden om de meget små naturområders betydning for fuglelivet, herunder hvor store andele af landsbestandene småbiotoperne huser. Undersøgelsen blev gennemført i form af en stikprøveundersøgelse omfattende 4 km² af hvert fjerde atlaskvadrat, jævnt fordelt over landet. Men disse resultater er desværre ikke blevet bearbejdet.

DOFs Arbejdsgruppe for Truede og Sjældne Ynglefugle (DATSY)

Undervejs i projekt Fuglenes Danmark tog Knud N. Flensted og Michael B. Grell initiativ til etableringen af en arbejdsgruppe, der skulle koordinere overvågningen af Danmarks truede og sjældne ynglefugle. Ideen var (og er stadig), at der skulle udpeges en artsadministrator (eller artscaretaker om man vil) for hver art, og de skulle så på helt frivillig basis optælle og indsamle oplysninger om de truede og sjældne ynglefugle, idet disse kun i begrænset omfang blev dækket af rapportgrupperne og sjældenhedsudvalget (se kapitlet side 226). Artskoordinatorerne udgør tilsammen arbejdsgruppen DATSY, og hele projektet er siden blev kendt under betegnelsen DATSY-projektet.

De første år bestod materialet fortrinsvis af observationerne fra Fuglenes Danmark, men fra og med 1998 blev projektet for alvor sat på skinner med ekstern finansiering fra Aage V. Jensens Fonde. I alt 50-60 artskoordinatorer står for den praktiske overvågning med hver deres netværk af lokale optællere rundt omkring i landet. Sammenskrivningen af de årlige afrapporteringer i DOFT sker centralt med bidrag fra artskoordinatorerne.

Tabel 1. Oversigt over danske ynglefuglearter, der siden 1850 har ynglet regelmæssigt i Danmark (med ynglefund 10 år i træk), og som siden er uddøde som ynglefugle (uden ynglefund 5 år i træk). Året for sidste ynglefund i den tidlige yngelperiode er angivet. Arter, der stadig er uddøde i Danmark er fremhævet med **fed**. De fleste af disse arter er på den danske rødliste over truede arter.

Art	År
Trane	1850erne
Storspøve	1850erne
Nordisk Lappedykker	1854
Ellekrage	1868
Skarv	1870erne
Blåhals	1873
Hærfugl	1876
Nøddekrige	1879
Alk	1880erne
Lomvie	1880erne
Slangeørn	1882
Stor Hornugle	1884
Tredækker	1902
Havørn	1911
Fiskeørn	1916
Rovterne	1919
Rød Glente	1927
Skestork	1929
Sort Stork	1953
Mellemflagspætte	1959
Vandrefalk	1972
Rødhovedet And	1973
Dværghmåge	1977
Drosselrørsanger	1987
Engsnarre	1993
Urfugl	1997
Høgesanger	1998

Rødlister over danske ynglefugle

Den allerførste røde liste over Danmarks truede ynglefugle blev udarbejdet af Poul Hald-Mortensen på opfordring fra Lorenz Ferdinand (Hald-Mortensen 1974). Listen var delvist baseret på materiale, som han nogle år forinden havde indsamlet til fugleafsnittet i symposie-rapporten *Status over den danske dyreverden* (Dyck & Agger 1972).

Siden denne første rødliste blev lavet, har DOF stået for den praktiske bearbejdning og listning af arterne – på nær den seneste i 2005. Foreningens feltprojekter, input fra grupper (f.eks. Rovfuglegruppen og Storkegruppen) og data fra en række enkeltpersoner har gjort det muligt at foretage en kvalificeret bearbejdning af fuglerødlisten ved hver eneste revision, så fuglene uden tvivl er den største artsgruppe, hvor vi i Danmark har den bedste viden om bestandsstørrelser, udviklingstendenser og trusler.

Siden 1850 er en række fuglearter forsvundet som danske ynglefugle, og det har altid været en af DOFs prioriteter at få nogle af disse til at genindvandre. Af de 27 ynglefuglearter, der er forsvundet, er det lykkedes at få 16 tilbage (Tabel 1). DOF har i kraft af de store feltprojekter og enkeltpersoners indsats overvåget disse ynglebestande gennem en årrække. For flere af arterne er der gennemført tiltag med henblik på at genetablere danske ynglebestande.

Caretakerprojektet

I skrivende stund er DOF atter i gang med et stort feltprojekt, nemlig Caretakerprojektet. Sammenlignet med de tidligere feltprojekter ligner Caretakerprojektet mest lokalitetsregistreringerne, men det spiller på hele tre strenge: registrering, beskyttelse og formidling.

Også dette projekt er finansieret via en gavmild bevilling fra Aage V. Jensens Fonde, og som noget nyt er Caretakerprojektet internationalt forankret, idet BirdLife International har søsat lignende projekter over hele verden i forbindelse med organisationens klassificering af de såkaldte Important Bird Areas (IBAs), dvs. fuglelokaliteter af international betydning (Vikstrøm 2004). Helt nyskabende er det også, at Caretakerprojektets elektroniske dataregistrering er tæt integreret med kommunikationen via internettet, herunder selvstændige hjemmesider for hver lokalitet og dataindtastning direkte i DOFbasen.

Som tidligere projekter styres også dette lokalt af amtskoordinatorer. I det hele taget er et stort ansvar uddelegeret lokalt, bl.a. ansvaret for de lokale lokalitets-hjemmesider. Primo juni 2006 indgår 140 lokaliteter, heraf 107 IBAs, i Caretakerprojektet; de dækkes af i alt 462 deltagere (Fig. 1). Forhåbentlig lykkes det inden projektets afslutning at dække alle de 200 vigtigste fuglelokaliteter i Danmark, og det er forhåbningen, at projektets koncept under en eller anden form kan køre videre i årene fremover.

Revision af udpegningsgrundlaget for fuglebeskyttelsesområderne

I 2004-05 gennemførte Skov- og Naturstyrelsen en omfattende revision af udpegningsgrundlaget for de danske fuglebeskyttelsesområder. Fuglearterne, der danner udpegningsgrundlaget, er særligt afgørende for hvordan driften af området skal tilrettelægges, idet 'succesen' i et fuglebeskyttelsesområde måles på, om de pågældende arter er i tilbagegang eller er stabile eller i fremgang. I foråret 2005 lykkedes det bl.a. ved hjælp af data

indsamlet i Caretakerprojektet og DATSY-projektet at udvide udpegningsgrundlaget væsentligt med en række arter, der enten er indvandret til områderne siden udpegningen eller nydokumenterede i kraft af DOFs feltprojekter. De mange caretakere svarede også meget hurtigt og engageret på DOFs opfordringer til at bidrage med kommentarer til Skov- og Naturstyrelsens udkast til revideret udpegningsgrundlag. Disse erfaringer bekræfter en af de bærende ideer bag caretakerprojektet, nemlig at lokale engagerede ornitologer er særligt værdifulde, når det gælder forsvaret af og agitation for fugle- og naturbevarelsen i et værdifuldt område.

En national status for naturbevarelse

Det forhold, at DOF både rummer folk, der er aktivt engagerede i vidensindsamling og i bevarelse af fuglene og deres levesteder, har givet foreningen en betydelig gennemslagskraft på den naturpolitiske arena. Som den eneste af de traditionelle naturhistoriske foreninger fik DOF f.eks. plads i det såkaldte Wilhjelmudvalg, der blev nedsat i 2000, og hvortil en af forfatterne (KNF) blev udpeget. I august 2001 kunne miljøminister Svend Auken, fødevareminister Ritt Bjerregaard og udvalgets formand Nils Wilhelm fremlægge en hovedrapport og et væld af underrapporter, der skulle danne grundlag for en national handlingsplan for biologisk mangfoldighed og naturbeskyttelse i Danmark.

Forud for nedsættelsen af Wilhjelmudvalget havde OECD fremsat en skarp kritik af Danmarks naturbeskyttelsespolitik. Wilhjelmudvalget gjorde på denne baggrund status over naturens tilstand i Danmark og fremsatte prioriterede forslag til, hvordan naturbeskyttelsen kunne styrkes (Wilhjelmudvalget 2001). Wilhjelmudvalgets hovedanbefalinger blev afgivet i enighed trods udvalgets brede sammensætning, med repræsentation fra myndigheder og erhvervs- og naturorganisationer. Men få måneder senere tiltrådte en ny borgerlig regering, som umiddelbart skrinlagde ideerne. Siden er flere af anbefalingerne dog taget frem af skuffen igen, og f.eks. udspringer arbejdet med etablering af nationalparker direkte af udvalgets anbefalinger. Udvalget satte også fokus på de varslede klimaændringer og på den enorme påvirkning, landbrugets kvælstofudledning udøver på både akvatiske og terrestriske økosystemer. Best set alle naturtyper i Danmark er i dag overbelastede med planteneringsstoffer. Blandt resultaterne af Wilhjelmudvalgets arbejde kan også nævnes, at det for alvor gik op for landbrugets organisationer – men nok ikke alle

medlemmerne – at landbrugserhvervet har et helt afgørende ansvar, hvis naturen og biodiversiteten i Danmark skal bevares for eftertiden.

Fremtidens overvågning og fuglebevarelse

I løbet af knap 50 år har DOFs feltprojekter udviklet sig fra pionerindsatser for at indsamle viden om Danmarks fugleliv til dagens avancerede overvågnings- og formidlingsprojekter. Men grundsubstansen i projekterne er den samme: tusindvis af ihærdige ildsjæle indsamler på frivillig basis informationer om Danmarks fugleliv, til glæde for indsamlerne selv og til gavn for naturforvaltningen og i sidste ende for det, det hele drejer sig om: Bevarelsen af fuglene og deres levesteder.

Referencer

- Dybbro, T. 1976: De danske ynglefugles udbredelse. – Dansk Ornithologisk Forening.
- Dybbro, T. 1985: Status for danske fuglelokaliteter. – Dansk Ornithologisk Forening.
- Dybbro, T. & H. Boeg 1982: Fuglelokaliteter i Hovedstadsområdet. – Dansk Ornithologisk Forening.
- Dyck, J. & P. Agger (red.) 1972: Status over den danske dyreverden. Symposium ved Københavns Universitet 26-28. november 1971. – Zoologisk Museum, København.
- Ferdinand, L. 1971: Større danske fuglelokaliteter. – Dansk Ornithologisk Forening & Statens naturfrednings- og landskabskonsulent.
- Ferdinand, L. 1980: Fuglene i landskabet. – Dansk Ornithologisk Forening.
- Fredningsstyrelsen 1983: EF-fuglebeskyttelsesområder. Kortlægning og foreløbig udpegning i henhold til EF-fuglebeskyttelsesdirektivet. – Fredningsstyrelsen.
- Grell, M.B. 1998: Fuglenes Danmark. – Gads Forlag & Dansk Ornithologisk Forening.
- Hald-Mortensen, P. 1974: Rød Liste 1974. Fortegnelse over truede fuglearter i Danmark. – Fugleværn 6: 23-24.
- Joensen, A.H. 1974: Waterfowl Populations in Denmark 1965-1973. – Danish Rev. Game Biol. 9: 1-206.
- Møller, H.S. 1976: De danske ynglefugles udbredelse. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 70: 145-148 (anmeldelse).
- Møller, H.S. 1981: Fuglene i landskabet. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 75: 91-92 (anmeldelse).
- Preuss, N.O. 1966: Faunistisk kartotek. – Feltornithologen 8: 6-37.
- Project MAR 1965: Project MAR, The conservation and management of temperate marshes, bogs and other wetlands. Vol 2. List of European and North African Wetlands of International Importance. – IUCN Publications, New series No. 5, Switzerland.
- Schmidt, J.P. 1986: Status for danske fuglelokaliteter. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 80: 77 (anmeldelse).
- Sørensen, U.G. 1995: Truede og sjældne danske ynglefugle 1976-1991. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 89: 1-48.
- Vikstrøm, T. 2004: Taking care of Denmark's IBAs. – World Birdwatch 26(2): 22-24.
- Vikstrøm, T. & M. Nielsen 1998: Fuglelokaliteterne i Københavns Amt samt Københavns og Frederiksberg Kommuner. – Dansk Ornithologisk Forening.
- Wilhelmudvaget 2001: En rig natur i et rigt samfund. – Skov- og Naturstyrelsen.